

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО; КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Алексєєнко І.Г.,
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри цивільного, трудового та господарського права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

УДК 343.326
DOI 10.32782/2663-5666.2023.4.5

**ПРОТИДІЯ ЗАКОННІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ:
АНАЛІЗ ЗГІДНО СТАТТІ 171 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Вступ. Свобода слова і право на інформацію є одними з найважливіших прав людини, які гарантуються Конституцією України. Журналісти є важливими захисниками цих прав, оскільки вони відіграють важливу роль у поширенні інформації та усвідомленні громадськості. Однак, журналісти часто стикаються з протидією своїй законній професійній діяльності. Ця протидія може проявлятися у різних формах, таких як відмова в наданні інформації; примус до відмовлення від поширення інформації; примушення до поширення інформації; фізичне насильство; погрози; переслідування. Протидія законній професійній діяльності журналістів є серйозною проблемою, яка може мати негативні наслідки для суспільства. Вона може призвести до обмеження свободи слова, ускладнення доступу до інформації та погіршення якості журналістики. Наявність законів і нормативних актів, включаючи статтю 171 Кримінального Кодексу України, які не враховують всі можливі форми і методи перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, можуть призводити до недостатнього захисту їх прав та свобод. Проблема правильного визначення осіб, які підпадають під поняття «потерпілий» від злочину, передбаченого статтею 171 Кримінального Кодексу України, а також недостатнє розуміння способів вчинення цього злочину говорять про практичну невизначеність застосування норми статті. Постановка проблеми для даної статті полягає в тому, щоб докладно проаналізувати статтю 171 Кримінального Кодексу України та існуючу судову практику, що стосується випадків фізичних нападів на журналістів. Основною метою є виявлення проблем у визначенні, визнанні та покаранні винних у цих нападах, а також розробка рекомендацій для удосконалення законодавства та правозахисних заходів з метою забезпечення безпеки та свободи журналістів в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з уникненням перешкод законній професійній діяльності журналістів, були предметом дослідження різних науковців, включаючи М.І. Бажанова, О.М. Бандурку, О.І. Богатирьову, К.М. Буряк, І.М. Даньшин, М.Й. Коржанського та інш. Підтримка свободи слова та захист прав журналістів є важливою для зміцнення демократії та правової держави, тому будь-які зусилля в цьому напрямку важливі.

Метою статті є проведення аналізу правових аспектів кримінальної відповідальності за фізичні напади на журналістів в Україні відповідно до статті 171 Кримінального Кодексу України. Стаття спрямована на вивчення нормативного регулювання цієї проблеми, а також на аналіз практичної реалізації цих норм у судовій практиці та дослідження факторів, які спричиняють перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Мета статті полягає в розкритті основних проблем, які виникають у зв'язку з фізичними нападами на журналістів, визначенні шляхів їх вирішення та запропонованні рекомендацій для підвищення захисту прав та безпеки журналістів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Кримінальна відповідальність за втручання в професійну діяльність журналістів регулюється статтею 171 Кримінального кодексу України (КК України) і включає в себе три основні частини [1, с. 29]:

1. Перша частина передбачає покарання за втручання в роботу журналістів без використання насильства або загрози насильством під час їхньої професійної діяльності.

2. Друга частина передбачає покарання за втручання в роботу журналістів з використанням насильства або загрози насильством під час їхньої професійної діяльності.

3. Третя частина передбачає більш суворе покарання за втручання в роботу журналістів

з використанням насильства або загрози насильством, яке вчинене службовою особою з використанням її службового становища або за попередньою угодою групи осіб.

Особливості кримінальної відповідальності за втручання в професійну діяльність журналістів включають такі аспекти:

– Об'єктом злочину є порядок здійснення законної професійної діяльності журналістів.

– Предметом злочину є дії, які заважають здійсненню законної професійної діяльності журналістів.

– Суб'єктом злочину є фізична особа, яка досягла 16-річного віку.

– Вина може бути умисною або необережною вчиненням злочину.

Ці дії, що заважають журналістам у їхній роботі, включають незаконне вилучення їхніх матеріалів та обладнання, незаконне обмеження доступу до інформації, заборону висвітлення певних тем або осіб, а також переслідування журналістів. Стаття 171 КК України передбачає різні види покарань, такі як штрафи, арешт або обмеження волі на різний строк, залежно від важкості злочину та обставин. Крім того, журналісти можуть вимагати відшкодування завданої їм шкоди за рахунок державного бюджету. Ця кримінальна відповідальність є важливим інструментом захисту свободи слова та свободи преси в Україні.

Дії, які можуть вважатися перешкоджанням професійній діяльності журналістів та перераховані в статті 171 Кримінального кодексу України, включають такі [2, с. 20]:

1. Незаконне вилучення зібраних, оброблених та підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю.

2. Незаконна відмова у доступі журналіста до інформації.

3. Незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб та критика суб'єкта владних повноважень.

4. Переслідування журналіста.

Стаття 171 КК України передбачає різні види покарань для осіб, які вчиняють перешкоджання професійній діяльності журналістів:

1. Частина перша передбачає штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, арешт на строк до шести місяців або обмеження волі на строк до трьох років.

2. Частина друга передбачає штраф до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, арешт на строк до шести місяців або обмеження волі на строк до чотирьох років.

3. Частина третя передбачає штраф від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого обмеження.

Кримінальна відповідальність за перешкоджання професійній діяльності журналістів відіграє ключову роль у забезпеченні свободи слова та преси. Цей злочин заважає процесу інформування громадян про події, що відбуваються у суспільстві, і може призвести до порушення їхніх прав і свобод.

Деякі важливі аспекти цієї проблеми включають: 1. Для того щоб визнати дії як перешкоджання професійній діяльності журналістів, необхідно, щоб вони були вчинені під час виконання журналістом своїх професійних обов'язків. 2. Дії, які перешкоджають професійній діяльності журналістів, можуть бути вчинені як самими журналістами, так і іншими особами. 3. Перешкоджання професійній діяльності журналістів, яке включає насильство або погрози насильства, вважається більш тяжким злочином, ніж перешкоджання без таких елементів.

Крім того, у статті 171 Кримінального кодексу України передбачені додаткові особливості кримінальної відповідальності за перешкоджання професійній діяльності журналістів:

1. Частина третя статті 171 КК України передбачає більш суворе покарання, якщо перешкоджання професійній діяльності журналістів вчинено службовою особою з використанням свого службового становища або за попередньою змовою групою осіб. Це означає, що високопосадові особи або особи, які діяли у зговорі з іншими, можуть бути піддані більш суворому покаранню за такі дії.

2. У разі вчинення злочину, передбаченого статтею 171 КК України, журналіст має право на відшкодування шкоди, завданої злочином, за рахунок коштів державного бюджету. Це надає журналістам можливість отримати компенсацію за завдану їм шкоду в результаті перешкоджання їхньої професійної діяльності.

Отже, ці додаткові положення в статті 171 КК України роблять кримінальну відповідальність за перешкоджання професійній діяльності журналістів більш ефективним інструментом для захисту свободи слова та преси.

Слід зазначити, що протидія застосуванню статті 171 є важливою для захисту демократії в Україні [3, с. 656]. Вільна преса необхідна для

того, щоб притягнути до відповідальності тих, хто має владу, і забезпечити, щоб люди були поінформовані про дії уряду. Якщо журналісти не зможуть виконувати свою роботу, без страху до юридичних наслідків, у них буде менше шансів повідомляти про зловживання уряду та корупцію. Це може призвести до відсутності відповідальності та підірвати демократію.

Стаття 171 необхідна для захисту безпеки та прав журналістів. Журналісти в Україні стикаються зі значними ризиками, зокрема фізичними травмами та переслідуваннями. Стаття 171 дозволяє судові дії проти тих, хто перешкоджає роботі журналіста, що може стримати потенційних нападників і надати захист журналістам, які зазнають переслідувань. Звинувачення за статтею 171 висувуються лише за наявності доказів перешкоджання, а журналісти, яких звинувачують, часто виходять за рамки законного репортажу. Уряд зобов'язаний підтримувати верховенство права та гарантувати, що журналісти не стоять над законом. Застосовуючи статтю 171, уряд захищає права всіх громадян, у тому числі журналістів. Протидія застосуванню статті 171 може підірвати зусилля по боротьбі з корупцією. Корупція є серйозною проблемою в Україні, і журналісти відіграють важливу роль у її викритті. Однак, якщо журналістам надати занадто багато свободи, вони можуть зловживати нею, щоб самі займатися незаконною діяльністю. Обмеження застосування статті 171 може ускладнити притягнення журналістів до відповідальності за протиправну поведінку [4, с. 207]. Тому уряд має знайти баланс між захистом свободи преси та забезпеченням того, щоб журналісти несли відповідальність за свої дії.

Так, наприклад, вирок Верховного Суду, який залишив касаційну скаргу прокурора без задоволення, був винесений у справі №369/1586/17 від 6 жовтня 2022 року. Ухвала Київського апеляційного суду від 30 вересня 2021 року залишена без змін, і касаційна скарга прокурора не була прийнята до розгляду. Мотив суду вказує на те, що суди першої та апеляційної інстанцій дотрималися законних вимог під час розгляду справи [5, с. 142]. Суд дійшов висновку, що наявні матеріали не підтверджують фактів, які обвинувачувались, зокрема, те, що обвинувачений був журналістом, якого знімали на відео без його дозволу. Висновок суду був підкріплений аналізом редакційного завдання та інших обставин справи. Обвинувачення стосувалося вчинення злочинів, передбачених статтями 171

(другий епізод) та 186 Кримінального кодексу України, і базувалося на свідченнях потерпілих, протоколах показування та ідентифікації, а також протоколах огляду місця події. Однак обвинувачений заперечив свою причетність до цих дій та представив свідчення і докази, які підтверджували його алібі. Після ретельного аналізу доказів суд прийняв рішення про виправдання обвинуваченого на підставі статей 62 Конституції та 17 Кримінально-процесуального кодексу України, оскільки всі сумніви стосовно його винуватості були в його користь. Судові рішення підкреслюють, що всі докази були об'єктивно розглянуті, а рішення суду першої інстанції відповідає вимогам закону. Київський апеляційний суд також підтримав це рішення і залишив скарги без задоволення. Обвинувачений був визнаний невинуватим та виправданим від звинувачень, які були підставою для кримінального переслідування згідно зі статтями 171 (другий епізод) та 186 Кримінального кодексу України.

У 2015 році обвинувачений, свідомо визнавши двох осіб як журналістів, намагаючись завадити їхній законній професійній діяльності, вимагав припинення відеознімання. Після відмови обвинуваченого відібрати відеокамеру, він здійснив кілька наступних кроків, намагаючись забрати камеру та змусити журналістів покинути місце події. Обвинувачений супроводжував ці дії висловленнями образ на адресу журналістів та змусив їх покинути вказане місце. Орган досудового розслідування кваліфікував дії обвинуваченого за ч. 1 ст. 171 Кримінального кодексу України як умисне перешкодження законній професійній діяльності журналістів. Пізніше, через декілька годин, обвинувачений повторно з мотивів особистої користі, у зговорі з двома невстановленими судом особами, прибув на місце, де знаходилася знімальна група. Обвинувачений проник до салону автомобіля журналістів і, застосовуючи насильство, що не становило загрозу життю чи здоров'ю, схопив за шию журналіста, який перебував на передньому правому сидінні автомобіля і тримав відеокамеру марки "Sony HXR HX-5E". Обвинувачений відтягнув тіло журналіста від камери та сприяв діям невстановлених судом осіб, спрямованим на відкрите заволодіння камерою. Інша невстановлена судом особа за допомогою ривків відкрито заволоділа відеореєстратором марки "Pago m 2 Night", який був закріплений на лобовому склі автомобіля. Після цього обвинувачені покинули місце злочину. Органи досу-

дового розслідування кваліфікували дії обвинуваченого за цими епізодами за ч. 1 ст. 171 КК України, як умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, а також за ч. 2 ст. 186 КК України, як відкрите викрадення чужого майна (грабіж), поєднане з насильством, яке не становило загрози життю чи здоров'ю потерпілого, вчинене за зговором групи осіб. Обвинувачений заперечив свою вину у вчиненні цих злочинів. Він стверджував, що він не є публічною особою і не мав обов'язків в органах державної влади або місцевого самоврядування. Його аргументи були спрямовані на те, що він мав недобудований будинок, в якому не проживав у 2015 році, і що до його дому прийшли незнайомі особи, які почали знімати його на відеокамеру без його дозволу. Суд прийняв рішення виправдати обвинуваченого у скоєнні цих злочинів на підставі відсутності умислу стосовно перешкоджання законній професійній діяльності журналістів у випадку першого епізоду, а також на підставі алібі відносно другого епізоду, яке було підтверджено матеріалами моніторингу з'єднань. Основною проблемою цієї судової справи є питання співвідношення кваліфікації за ч. 1 ст. 171 (умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів) та ч. 2 ст. 186 (грабіж з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я) Кримінального кодексу України в даній справі, а також питання доказування вини обвинуваченого. У цьому випадку суд виправдав обвинуваченого на підставі наявності алібі та відсутності умислу щодо перешкоджання журналістам.

У 2021 році редакція представництва «Радіо Свобода» узгодила час і перелік питань для інтерв'ю з головою правління АТ «Укресімбанк» та прес-секретарем банку В. Бікаловим. Під час інтерв'ю, яке проводив журналіст разом із оператором «Радіо Свобода» у кабінеті голови правління АТ «Укресімбанк», обвинувачений, який був службовою особою, спрямовував свої дії на перешкоджання журналістам у виконанні їхньої професійної діяльності. Обвинувачений вказав прес-секретареві та директору Департаменту банківської безпеки банку вилучити журналістське обладнання і видалити запис інтерв'ю. Під час цих дій, начальник управління внутрішньої безпеки банку і інші співробітники почали виконувати незаконну вказівку обвинуваченого щодо вилучення обладнання та видалення запису інтерв'ю. Обвинувачений та інші причетні до цих дій особи, ігноруючи вимоги журналіста щодо припинення протиправних дій, вико-

ристовували фізичну силу і вербальний вплив на журналістів, а також здійснювали фізичний вплив на оператора, викручуючи йому руки і відбираючи обладнання. Обвинувачені стверджують, що не вчиняли жодних протизаконних дій та виконували свої службові обов'язки. Потерпілі журналісти підтверджують версію, яку виклали суд та прокурор, і вказують на те, що були жертвами фізичного та вербального насильства під час спроби обвинувачених вилучити обладнання і видалити запис інтерв'ю. Суд у даному випадку фактично визнав, що обвинувачені перешкоджали журналістам у виконанні їхніх професійних обов'язків, а саме, спробували стерти відеозапис і вилучити журналістське обладнання та матеріали із записом інтерв'ю. Проте, суд не оцінив ці дії як «незаконне позбавлення волі або викрадення людини» (ст. 146 КК України). Це може бути пов'язано з тим, що сторона обвинувачення не інкримінувала обвинуваченим конкретне злочинне позбавлення волі або викрадення особи. В такому разі суд обмежився розглядом обвинувачення в межах обвинувального акта, який включав в себе обвинувачення за статтею 171 КК України. Щодо того, що деякі обвинувачені були визнані винними одразу за двома частинами ст. 171 КК України, це може бути результатом того, що суд вважав їхні дії відповідними обом цим частинам статті на підставі представленого доказового матеріалу. Однак, як ви зауважили, обґрунтування цього аспекту може бути недостатнім або недеталізованим, що може бути предметом апеляційного або касаційного оскарження з боку захисту або осіб, які були засуджені. Загалом, суди приймають рішення на основі конкретного фактичного і юридичного матеріалу, і у разі будь-яких сумнівів чи недоречностей в рішенні завжди може бути здійснений апеляційний або касаційний контроль для перегляду рішення чи його частини.

Обвинувачені вчинили дії, спрямовані на перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, зокрема, вплинули на журналіста з метою завадити виконанню ним своїх професійних обов'язків у зв'язку з його законною професійною діяльністю. Ці дії були здійснені за попередньою змовою групою осіб. Обвинувачений, який був обурений публікаціями в ЗМІ, вирішив перешкодити подальшому поширенню статей журналіста в одному з видань. Після зустрічі з іншим обвинуваченим обоє вирушили до редакції видання, де вони вилили відро з фекаліями на журналіста і волали образливі сло-

ва з приводу його журналістської діяльності. Суд прийняв рішення, що дії обвинувачених підпадають під статтю 171 Кримінального кодексу України, а саме пункт 3 цієї статті, який передбачає кримінальну відповідальність за перешкодження законній професійній діяльності журналіста. Суд визнав обвинувачених винними та наклав на них штраф у розмірі 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 3400 гривень, як покарання. Обвинувачені не оскаржували рішення суду, тому судовий розгляд відбувся без їхньої участі.

Висновки. Отже, згідно зі статтею 171 Кримінального Кодексу України, дії, спрямовані на перешкодження законній професійній діяльності журналіста, можуть призвести до кримінальної відповідальності. Стаття ця регулює порушення прав журналістів та захищає їх від незаконних втручань в їхню професійну діяльність. Проведений аналіз статті 171 Кримінального Кодексу України та судових рішень, пов'язаних з цією статтею, показує, що вона використовується для притягнення до відповідальності тих, хто перешкоджає журналістам у виконанні їхніх обов'язків та порушує їхні права. Оцінка тексту статті 171 Кримінального Кодексу України та її застосування в судовій практиці підкреслює важливість свободи преси та недопустимість будь-яких спроб обмеження журналістської діяльності [6, с. 79]. Суди повинні враховувати інтереси журналістів, забезпечуючи їм можливість виконувати свої обов'язки без перешкод і забезпечуючи їхню безпеку в умовах, коли вони виконують свою професійну роботу. Дослідження статті 171 Кримінального Кодексу

України та судових рішень щодо її застосування вказує на необхідність посилення захисту прав та інтересів журналістів в Україні і підтримки свободи преси як важливого елемента демократичного суспільства. У подальших дослідженнях можна розглядати можливість вдосконалення законодавства щодо захисту прав і свобод журналістів та посилення відповідальності за порушення цих прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вереша Р.В. Перешкодження законній професійній діяльності журналістів (Коментар до статті 171 КК України). *Часопис Академії адвокатури України*. 2008. Вип. 1(1). С. 29–32
2. Засць І.С., Марко С.І. Особливості кримінальної відповідальності за перешкодження професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2020. № 1 (114). С. 19–30.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джузі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
4. Павликівський В. І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні : монографія / В. І. Павликівський. Х. : Панов, 2016. 488 с.
5. Письменський Є. О. Злочини у сфері професійної діяльності журналістів: поняття та класифікація. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 13 лист. 2015 року. Одеса : ОДУВС, 2015. С. 142–143.
6. Шаблістий В.В. Законна професійна діяльність журналіста як «новий об'єкт кримінально-правової охорони». *Вісник Кримінологічної асоціації України: збірник наукових праць*. 2016. № 2 (13). С. 78–84.

Алексєнко І.Г. ПРОТИДІЯ ЗАКОННІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ: АНАЛІЗ ЗГІДНО СТАТТІ 171 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Стаття розглядає питання перешкодження законній професійній діяльності журналістів в Україні на основі статті 171 Кримінального Кодексу. Дослідження базується на аналізі праць вітчизняних та закордонних вчених, які вивчають проблеми свободи слова та прав журналістів. В статті розглядаються теоретичні аспекти питання, а також аналіз практичних аспектів застосування статті 171 Кримінального Кодексу в контексті порушень, спрямованих проти представників журналістської гільки. Результати цього дослідження мають важливе значення для практичних рекомендацій щодо зміцнення захисту прав журналістів та підтримки свободи преси в Україні. Проведено аналіз норм кримінального законодавства, які регулюють відповідальність за перешкодження законній професійній діяльності журналістів, включаючи окремі закони та теоретичні аспекти кримінальної відповідальності за цей вид злочину. Досліджено основні структурні елементи кримінологічної характеристики перешкодження законній професійній діяльності журналістів. Також проведено аналіз віктимологічної профілактики в рамках кримінального проступку, передбаченого статтею 171 Кримінального кодексу України. Аналізуються заходи та рекомендації для запобігання подібним кримінальним правопорушенням. Розглянуті судові справи з реєстрів щодо практики застосування статті 171 ККУ. Аналізуються економічні, політичні та психологічні мотиви, які стоять за вчиненням перешкодження професійній діяльності журналістів. На основі аналізу судової практики висловлено необхідність удосконалення статті 171 Кримінального кодексу України з метою більш чіткого

визначення категорій осіб, які можуть вважатися потерпілими від цього злочину. Також запропоновані заходи для запобігання перешкоджанню професійній діяльності журналістів.

Ключові слова: права людини, свобода преси, журналіст, свобода слова, перешкоджання ЗМІ, професійна журналістська діяльність, кримінальні правопорушення, кримінальна відповідальність.

Aliksieienko I.H. COUNTERACTING THE LEGITIMATE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF JOURNALISTS: ANALYSIS UNDER ARTICLE 171 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

The article examines the issue of obstruction of the legitimate professional activities of journalists in Ukraine on the basis of Article 171 of the Criminal Code. The research is based on the analysis of works by domestic and foreign scholars who study the issues of freedom of speech and journalists' rights. The article examines the theoretical aspects of the issue, as well as the analysis of the practical aspects of applying Article 171 of the Criminal Code in the context of violations against representatives of the journalistic branch. The results of this study are important for practical recommendations for strengthening the protection of journalists' rights and supporting press freedom in Ukraine. The author analyzes the criminal law provisions regulating liability for obstructing the legitimate professional activities of journalists, including certain laws and theoretical aspects of criminal liability for this type of crime. The main structural elements of the criminological characterization of obstruction of the legitimate professional activity of journalists are investigated. The author also analyzes victimization prevention within the framework of a criminal offense under Article 171 of the Criminal Code of Ukraine. The author analyzes measures and recommendations for preventing similar criminal offenses. Court cases from the registers on the practice of applying Article 171 of the CCU are considered. The author analyzes the economic, political and psychological motives behind the commission of obstruction of the professional activities of journalists. Based on the analysis of judicial practice, the author expresses the need to improve Article 171 of the Criminal Code of Ukraine in order to more clearly define the categories of persons who may be considered victims of this crime. The author also suggests measures to prevent obstruction of the professional activities of journalists.

Key words: human rights, freedom of the press, journalist, freedom of speech, obstruction of the media, professional journalism, criminal offenses, criminal liability.